

Bilinmeyen Bir Seyahatnâmede Tüm Yönleriyle İstanbul

Muhittin Eliaçık

Kırıkkale Üniversitesi

Gezi ve anı türü eserler arasında yer almakta olan seyahatnâmeler çeşitli gayelerle belirli coğrafyalarda yapılmış seyahatlerde tutulan notlarla bilgileri ihtiva etmekte ve görülen coğrafyanın iklimi, insanı, tarihi eserleri, yapıları, yol ve ulaşım özellikleri, günlük hayata dair ayrıntıları vs. hakkında birçok bilgi ortaya konulmaktadır. Bu eserler, sadece görülmeyen yerleri değil, içinde yaşanıldığı hâlde birçok özelliği bilinmeyen yerleri de tanıtmaktadır. Türk edebiyatında Hoca Gıyaseddin Nakkaş'ın *Acâibül-Letâif* adlı eseri ilk seyahatnâme olarak görülüp, Akdeniz'i tüm yönleriyle tanıtan Pirî Reis'in *Kitab-ı Bahriyye'si* ve Seydi Ali Reis'in *Mir'atül-Memâlik'i* ile *Kitâbü'l-muhît fi-ilmî'l-eflâk ve'l-ebhur* adlı eserleri de birer denizcilik seyahatnâmesidir. Babür Şah'ın *Babürnâme'si* ve Trabzonlu Âşık Mehmet Çelebi'nin *Menâzıru'l-Avâlim'i* de birer seyahatnamedir. Türk edebiyatında seyahatnâme türünün en büyük eseri hiç şüphesiz Evliya Çelebi'nin elli yıllık gezi ve izlenimlerini anlattığı, 17. yüzyıl Osmanlı coğrafyasını tüm yönlerden yansıtan on ciltlik *Seyahatnâme'si*dir. Evliya Çelebi ile yaklaşık aynı tarihlerde yaşamış olan Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ* ve *Tuhfetül-kibâr fi-esfâri'l-bihâr* adlı eserleri de coğrafya ve seyahatin iç içe geçtiği eserlerdir. Hac yolculuklarında

kaleme alınan eserler de birer seyahatnâme olup 17-18. yüzyıllarda Türk edebiyatında birçok örneği ortaya konulmuştur. Bunlar arasında Nâbî'nin *Tuhfetü'l-Haremeyn*'i ve Mehmet Edîb'in *Menâsiku'l-Hacc*'ı en başta gelenleridir. 1683 Viyana kuşatmasında esir düşüp yıllarca Fransa'da kalarak Fransa'yı ilk kez tanıtan Süleyman Ağa'nın eseri ile 1823 yılında Keşan'a sürülen Keçecizade İzzet Molla'nın *Mihnet-i Keşan* adlı eseri de birer seyahatnamedir.¹

Türk edebiyatında 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşan sefâretnâmeler de seyahatname türü eserlerden olup, gidilen devlet ve ülkeler tanıtılmaktadır. Osmanlı'da çeşitli tarihlerde Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa, İspanya, Rusya, İran vs. ülkelere gönderilen elçiler çeşitli sefaretnâmeler yazmışlar ve bu ülkelere dair önemli bilgiler ortaya koymuşlardır. Birer resmî rapor hüviyetinde olan bu eserlerin çoğu, bir seyahatnâme üslubu ile yazılmıştır. Bu eserler arasında, İbrahim Paşa'nın 1719 tarihli *Viyana Sefaretnâmesi*, Ahmet Dürrî Efendi'nin 1721 tarihli *İran Sefaretnâmesi*, Nişli Mehmet Ağa'nın *Rusya Sefaretnâmesi* (1730), Mehmet Efendi'nin *Lehistan Sefaretnâmesi* (1730), Hattî Mustafa Efendi'nin *Nemçe Sefaretnâmesi* (1748), Ahmet Resmî Efendi'nin *Viyana* (1758) ve *Prusya Sefaretnâmesi* (1764), Vasıf Efendi'nin *İspanya Sefaretnâmesi* (1787-88), Ebubekir Ratib Efendi'nin *Nemçe Sefaretnâmesi* (1791-92), Moralı Seyyid Ali Efendi'nin 1797, Amedî Mehmed Said Galib Efendi'nin 1802, Seyyid Abdürrahim Muhib Efendi'nin 1808 ve Seyyid M.Emin Vahid Efendi'nin 1806 tarihli Fransa sefaretnâmeleri başta gelmektedir. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin *Fransa Sefaretnâmesi* ise hem bir sefaretnâme hem de bir seyahatnâme olup Osmanlı'da birçok batılı usul ve adetin yerleşmesinde önemli katkı sağlamış, matbaanın kuruluşuna da öncülük etmiştir.²

Osmanlı'da Avrupa seyahatlerinde yazılan diğer eserler arasında şunlar sayılabilir: Sadık Rıfat Paşa'nın 1838 tarihli *İtalya Seyahatnamesi*, Mustafa Sami Efendi'nin 1840 tarihli *Avrupa Risalesi*, Mehmet Rauf'un *Seyahatnâme-i Avrupa'sı* (1851), Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatname'si* (1864), Ömer Faiz Efendi'nin *Seyahatnâme'si*

1 Bâki Asiltürk, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", *Turkish Studies*, V.4/1-1, Winter 2009, s.911-995.

2 Asiltürk, a.g.m. s.904-969.

(1867), Ahmet Midhat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevlân*'ı (1889), Ahmet İhsan'ın *Avrupa'da Ne Gördüm* (1891) adlı eseri, Hüseyin Hülki'nin *Berlin Hatıratı* (1892), Süleyman Şükrü'nün *Seyahatül-Kübrâ'sı* (1893), Mustafa Sait Bey'in *Avrupa Seyahatnâmesi* (1898), Fağfurîzâde Hüseyin Nesimî'nin *Seyahat'i* (1904), Celal Nuri'nin *Şimal Hatıraları* (1914) ve *Kutup Musahabeleri* (1915), Halit Ziya'nın *Almanya Mektupları* (1915) ve *Alman Hayatı* (1915), Mehmet Akif'in, manzum *Berlin Hatıraları* (1915), Selim Sırrı'nın *İsveç'te Gördüklerim*, Cenap Şahabetin'in *Avrupa Mektupları* (1919).³

Osmanlı'da Avrupa dışı ülkelere ve Anadolu'ya yapılan seyahatlerde yazılmış daha birçok eser olduğu gibi Afrika sayahatnâmeleri de yazılmıştır. Ömer Subhi'nin 1891 Trablusgarp ve Bingazi ile Sahrâ-yı Kebir ve Sudan Merkezi, Mehmed Muhsin'in *Afrika Delili* (1896), Ahmet İhsan'ın *Altı Hafta Nil'de Seyahat* (1896), Halil Halid'in *Cezayir Hatırâtından* (1906), Halid Ziyaeddin'in 1910 tarihli *Musaovver Mısır Hatırâtı*, Muhammed Mihri'nin 1910 tarihli *Sudan Seyahatnâmesi* gibi.⁴

Resmî-i Kayserî ve Seyahatnâmesi

Herhangi bir kaynakta adına rastlanmayan bu eser, büyük bir ihtimalle bir paşanın maiyetinde kâtipliğin yanında muaşşir veya câbîlik gibi bir görev de yapan Kayserili Resmî adlı bir kişi tarafından kaydedilmiş bilgi ve notlardan oluşmaktadır. Yazarın adı, yaptığı görevden dolayı Resmî olarak kaydedilmiş olup defterin herhangi bir yerinde açık kimlik ve künyesine rastlanmamıştır. Yazar, defterin 150b yaprağının derkenarında doğum tarihini: “Velâdetimüz târihi: 2 Muharrem 1084/19 Nisan 1673” olarak vermiştir. Defterin bazı sayfalarında çeşitli kalelerin fethinden ve mukataaların düzenlenmesinden bahsedildiğine göre yazarın seferdeki bir paşanın maiyetinde yazıcı ve vergi işleriyle görevli bir kimse olduğu (Mesela 150a: *İşbu gece ki mübârek Ramazân-ı şerifün bayram gecesidür Pazarertesi gecesidür IIII9 bayramıdır yatsuyı kıldukdan sonra paşa efendimizün mehterhânesini fasl iderken...*) açıkça anlaşılmaktadır. Defterin en sonunda geçen:

.....

3 Asiltürk, a.g.m. s.932-957.

4 Asiltürk, a.g.m. s.957-970.

“Basradan geldükden sonra 1127/1715 senesinde Kuşçu ağasına yazıcı olup gezdiğümüzde gördüğümüz kasaba ve şehirler bunlardır ki...” ifadesi yazarın mesleğini ortaya koymaktadır. Bu defter bir seyahatnâme olduğu gibi, aynı zamanda bir şiirler mecmuası, fevâid deposu ve bir tarih defteridir. Seyahatnâme kısmı, Milli Kütüphane’de kayıtlı olan bir yazmanın⁵ 145a-214a yapraklarında yer almaktadır. Yazarın adı, sadece yaptığı işe dayanılarak “Resmî” diye kaydedilmiştir. Ancak, yazar veya onun bir yakını çeşitli tarihlerde defterin kenarlarına yazdığı notlarda kendisi, ailesi, memleketi vs. hakkında birçok ayrıntı ortaya koymuş, eş ve çocuklarının sayılarıyla adlarını, doğum ve ölüm tarihlerini, evlendikleri gün ve saati dahi kaydetmiştir. Bu bilgilerin defterin kenarlarında bulunması bu bilgilerin sonradan yazarın bir yakınınca yazılmış olduğunu da düşündürebilirse de, gerek hattın aynı olması, gerekse kayıt tarihlerinin birbirine çok yakın bulunması bu kayıtların da yazar tarafından yazıldığına işaret etmektedir. Böyle olmakla beraber kenarlara bir yakınınca epey sonra bazı bilgiler de kaydedilmiştir. Baş kısmının şiirler mecmuası olması ve yazarının bazı sayfalarda kendi şiirlerini de vermesi defterin iyi bir şair tarafından tutulduğunu açıkça göstermektedir. Mesela 146a yaprağında kayıtlı olan şu nottan yazarın şair olduğu açıkça anlaşılmaktadır:

“Râmî Mehmed Paşa vezir oldukda söyledüğümüz târîhdir:
Gün gibi burc-ı şerefden tulû’ itdi zemîn üzre
Ziyâlandı kamu ‘âlem eger Rûmî eger Şâmî (1703)”

Ayrıca, çeşitli tarihlerde oluşan afet ve depremler ayrıntılarıyla kaydedilmiş, hatta o sırada oluşan kıtlık ve pahalılık da fiyat belirtirerek açıklanmıştır.⁶ Eserde Kayseri’den itibaren gidilen yerler num-

.....

5 06 Mil Yz A 4277/2. Boyut (dış-iç) 200x147-180x132 mm; str. 20, yazı türü: talik, kağıt türü: su yolu filigranlı.

6 145b/146a yapraklarında kenarlara kaydedilmiş şu notlar böyledir: “İslâh buğdayın dört kilesi islâh arpanın altı kilesi bir guruşa olup alur kimesne kalmadı fî gurre-i M. sene 1133. Buğdayın on ölçüğü arpanın on dört ölçüğü bir guruşa iştiâr oldu ve unun beş batmanı fî gurre-i M. sene 1135. Def’a ba’zı kurâlarda sığır kıranı oldu fî gurre-i CA sene 1135. Buğdayın kilesi arpanın bir buçuk kilesi fî gurre-i L sene 1135. Samanın kıymeti iki guruşa târîh-i mezbûr. 146a: 1131 senesinde ‘azîm kara sığır kıranı oldu tâ Acem memleketinden kopup Sivasdan

ra verilerek sırayla anlatılmıştır. Kayseri'den sonra Kırşehir, Engüri, Ayaş, Beypazarı, Torbalı, Taraklı, Geyve, Sabancı, İzminid, Gekbüze, Kartal, Üsküdar, İslambol.... şeklinde toplam 120 yer anlatılmıştır. Bu yerlerin kimisi, İstanbul'da olduğu gibi, 20 sayfa, kimisi de sadece tek satırdır. Seferlere kabile ile gidildiğini bk. 205b'de geçen: “*Su dahi sıcaktır, ne gece içilir ne gündüz, hammâm suyu gibi değme bir insân dayanmaz, adamlarımızun iki yüz kadarı helâk oldılar bâkî kalanlar hastelikden iki sene mikdârı kurtulmadılar sonra biraz alışdılar. Basra-da tamâm dört sene sâkin olduk.*” ifadelerinden anlamak mümkündür. Defterin sonunda 214a yaprakta ise yazarın yaptığı görevi ve son gezdiği yerler şöyle bildirilmiştir:

“Basradan geldükden sonra 1137/1725 senesinde Kuşçu ağasına yazıcı olup gezdiğimizde gördüğümüz kasaba ve şehirler bunlardır ki zikr olunur: Adana Sis Misis Tarsus Karaman Karaağaç Yalvaç Seydişehir Beğşehir Konya Aksaray Niğde Bor”

İstanbul'a ait bilgiler

Defterin 148b yaprağından itibaren “el-faslu's-sâni” başlığı altında İstanbul'a ait izlenim ve bilgiler anlatılmaya başlanmıştır. Bu bölümdeki bilgiler şöylece özetlenebilir:

.....

Kayseriyeden Adanaya ve Engüriye ve bütün memleketlere 'al'e'l-umûm gelüp sokaklarda sığır leşinden geçilmez oldu. Atın gönü bir rub' a'lâsı bir sülüs öküz gönü yarım guruşa a'lâsı bir rabta ve ol sene pelas ve gümrük buğdayının otuz ölçeği bir guruşa ve Bozokun aşlık arı buğdayı üç buçuk kilesi bir guruşa ve Zamantının gök çavdarı kırksekiz ölçeği bir guruşa ve burçağın dört kilesi bir guruşa ve arpanın beş buçuk kilesi bir guruşa onun onsekiz batmanı mercimek bir buçuk kilesi tulum peynri dört batmanı sade revgan tokuz vukiyyesi artmış ve pasdırmanın batmanı bir sülüse aldım. Bozokda buğdayın yedi kilesi arpanın bir musılı bir guruşa idi. Kuru üzüm vukiyyesi üç akçaya incir dört akçaya fi gurra-i ZA sene 1131. Sene 1133. Muharremü'l-harâmda incirin iki kilosu beş akçaya oldu ya'nî dör tyüz dirhem ve ol kadar koyun keçi kırıldı ki hisâba gelmez çok kimsenin eli belinde kaldı. Buğdayın yedi ölçeği arpanın sekizi 1130 târihinde bir guruşa oldu. 1131 târihinde arpanın üç kilesi buğdayın iki kilesi bir guruşa oldu. Harmanda arpanın dördü buğdayın yirmisi çavdarın otuzu oldu. Sene 1136 C buğdayın altı ölçeği arpanın tokuzu bir guruşa oldu ba'dehu harmanda arpanın onbeşi buğdayın yedi kilesi oldu. Sene 1136 N. Harman zamanı buğdayın dördü arpanın sekizi 1144.”

“İstanbul gibi bir şehrin büyüklük, nüfus ve İslâmiyetin değerinin bilinmesi bakımından hiçbir yerde bulunmadığı, bu şehrin 24 kapılı bir kalenin içinde bulunduğu ve bu 24 kapının 18’nin denize, 6’sının karaya açıldığı; denize açılanların Ayvansaray, Balat, Ayakapı, Yenikapı, Unkapanı, Cibali, Ayazma, Odunkapısı, Zindânkapısı, Balıkpazarıkapısı, Bahçekapısı, Ahırkapısı, Çatladıkapı, Kumkapı, Yenikapı, Davudpaşa, Samadya, Narlıkapı olduğu; karaya açılanların ise Yedikulekapısı, Silivrikapısı, Yenikapı, Topkapı Edirnekapısı, Eğrikapı olduğu; biri denizde diğeri karada iki yerde gümrük olduğu belirtilmiştir. Anekdotlarla birlikte sırayla selatin câmi’leri anlatılıp sonunda diğeri camilere yer verilmiştir. Anlatılan camiler sırayla Edirnekapı Mihribân Sultân Câmî’i, Sultân Selîm Câmî’i, Fethiyye Câmî’i, Fatih Sultân Muhammed Câmî’i (birkaç hikaye anlatılmıştır), Şehzâde Câmî’i, Süleymâniyye Câmî’i, Sultân Bâyezîd Câmî’i (birkaç hikaye anlatılmıştır), Sultân Ahmed Câmî’i, Ayasofiyye-i Kebîr Câmî’i, Ayasofiyye-i Sagîr Câmî’i, Vâlide Sultân Câmî’i (Eminönü. Mısır çarşısı da anlatılmıştır). Bu anlatılan camilerin büyük camiler olduğu ve hepsinin imaretlerinde yemek çıktığı belirtilmiştir. Daha sonra büyük paşa camilerine geçilip sırayla Rüstem Paşa, Kadırga’da Muhammed Paşa, Yedikule’de Cerrâh Paşa, Koca Mustafa Paşa, Ali Paşa, Murâd Paşa, Mahmud Paşa, Davud Paşa, Barmakkapı’da Ali Paşa camileri verilmiş ve İstanbul’un çeşitli yönleri tanıtılmıştır. İstanbul’da her gün bir yerde Pazar kurulduğu, çarşının kadından geçilmediği, Bitpazarı’nın altında günlük kurulan büyük pazarda giyim eşyası alınıp satıldığı; Sipâhî çarşısında temiz kılıç, eyer, pusat, tüfek vs. alınıp satıldığı; Yağlıkcılarıçi denilen bostan semtinde her gün kadınlarla dolup taşan bir çarşı olduğu; bedestende her gün mezâd kurulup cevahirler satıldığı, 580 kuruşa bir çift küpe, 600 kuruşa bir kürk, 70 kuruşa bir fincan, 250 kuruşa bir Kelâmullah satıldığı, bütün kuyumcuların bedestene bitişik olduğu; İstanbul çarşısı ve bedesteni önceden bir hiç iken sonradan Sultan Mustafa’nın fermanıyla çarşıların taş kemer ve kubbelerle döşenip dükkanlar yapıldığı, beyaz kireçle kubbe ve kemerlerin sıvanıp süslendiği belirtilmiş ve orayı gezip seyretmeye insanın doyamayacağı söylenmiştir. İstanbul’un her hâlini anlatmanın bu kitaba sığmayacağı ve bu yazarın bu şehirde bir buçuk yıl oturup iki Ramazan tuttuğundan bahisle mümkün mertebe her hâline vakıf olunduğu belirtilip sözün kısaltılmasından bahsedilmiş

ve Hz. Eyyûb-ı Ensârî ve Kağıdhâne bahsine geçilmiştir. “İstanbul kalesinden iki üç kurşun menzili uzakta türbesi olan Hz. Eyyûb-ı Ensârî’nin dört tarafına cami, çarşı, saray, ev ve köşkler yapıp büyük bir kasaba kurulmuştur ve İstanbul halkı buraya teferruce gelmektedir. Kağıdhâne buradan 1-2 saat ötede olup, burası çayırılı çimenli sulu bir yerdir ve ne kadar hünkar, vezîr ve kibâr atları varsa burada çayırlandırmıştır. Burada herkesin bir çayırı olup alanı çok büyüktür. İstanbul’da nazenin kadınların çoğu buraya gzmeye gelmekte ve burada her türlü oyun ve eğlence düzenlenmektedir. İstanbul dere tepe bir yerde olup bütün İstanbul’un görünebileceği bir yer yoktur. İstanbul’u görmeyen ben de bir şey gördüm dememelidir, İstanbul’un hangi tarafına gidilse çarşı ve pazardır. Bu şehrin dört yerinde naiplerin bulunduğu mahkeme vardır. Ucuzluk burada, kıtlık burada, iyi kötü burada, ucuz pahalı burada, kısaca her şey buradadır.”

el-Faslu’s-Sânî Medîne-i İslambol

Bu İslambol didigimiz şehr gibi ne ‘Acemde ne Özbekde ne Hindistânda ne Kâfirisitânda yokdur eger büyüklüğü eger insânun çokluğu eger dîn-i İslâmun kadri bilinmesi. Bu hakir-i bî-çâre Freng ile Moskov ile Macar ile Fransız ile Venedik ile Özbek ile Hindile Yemenle Tağistanile ‘Acemile ‘Arabile Tatarile Arnavudile Boşnakıla vesâ’ir milletlerle fi’l-cümle değil ammâ çoğıyla görüşdüm söyleşdüm bir pâdişâhun memleketinde böyle ‘ulemâsı sulehâsı çok ve her şey’i gökçek yir yokdur. Bu şehr fi’l-cümle yirmi dört kapulu bir kal’anun içindedür ve kal’ası ma’mûr âbâdân bu yirmi dört kapunun on sekizi deryaya açılır iskeledür altısı karadur. Deryâya açılanlar 1.Ayvansarây 2.Balat 3.Ayakapu 4.Yenikapu 5.Unkapanı 6.Cibali 7.Ayazma 8.Odunkapusu 9.Zindânkapusu 10.Balıkbâzârikapusu 11.Bağçekapusu gayri.. Yenisarây yeni pâdişâh sarayıdur ana dayandı bundan öte Ahırkapusına varıncaya dek Yenisarâydur ve bu Yenisarây dedigimiz pâdişâh sarayıdur tahminen bir şehr-i ‘azîm ki Kayseriyye gibi Diyârbekr gibi Engürü gibi bir kal’adur deryaya açılır üç dört demür kapusu vardır anlar hisâbda degildür. Gayri geçelüm 12.Ahırkapusu 13.Çatladıkapu 14.Kumkapu 15.Yenikapu, Yenikapu ikidür 16.Davudpaşa 17.Samadya 18.Narlıkapu, bu Narlıkapu dedigimiz gerçi deryaya açılır ammâ iskele degildür zîrâ ki bir yüksek yirdedür deryâ aşağıda kalmış ve

bu kapu fi'l-cümle kapulardan yücedür. Gayri geçelüm kara tarafına. 19. Yedikulekapusu, bu Yedikulekapusu dedigimiz bu İslâmbol kal'asının gün batısı tarafında olan gûşesinde bir başka kal'adur kapusu ve topları mükellef gûyâ İslâmbolun iç kal'asıdır anda da bir başka hâkim oturur paşaları ve büyücek kimesneleri ana habs iderler. 20. SiliVRikapusu 21. tekrâr Yenikapu, İslâmbol kal'asında Yenikapu üçdür biri karada ikisi der-yâda 22. Topkapu 23. Edirnekapusu 24. Egrikapu. Ve iki yirde gümrük vardır biri deryâ tarafında biri kara tarafında. Gelelim câmi'lere: Edirnekapusunda 1. Mihribân Sultân câmi'i: Bir güzel salâtîn câmi'idür⁷ bir pâdişâhun kızı binâ itdürmiş. 2. Sultân Selîm câmi'i: Bir mazbût câmi'dür bir kubbe üzerine oturur teferrüc-gâhdur ki vasfa gelmez. Karşuda Galata fi'l-cümle görünür ve İslâmbolun çok yeri bu câmi'den görünür bir yüksek yere düşmüştür. 3. Fethiyye câmi'i: Bu câmi' fethden kalmadur kâfir binâsıdır bu da güzel câmi'dür bir yüksek yirdedir. 4. Feth Sultân Muhammed câmi'i: Bu câmi'i İslâmbol feth eyledükde gazâ mâlıyla binâ itdürmüş, güzel yirdedir, dört tarafının şenliği çokdur. Ve bir dahi gazâ mâlıyla binâ olunmuş, du'â 'ibâdet makbûldur diyü cemâ'at gürûh gürûh sabâhdan ahşama dek saf saf nihâyetsiz eksik degildir, büyük câmi'dür fi'l-cümle kubbe üzerine kaygır binâdur. İslâmbol câmi'lerinin büyüğünde ve küçüğünde ağaç örtülü câmi' nâdirdür meger devletli olan ağalar binâ itmîş ola pâdişâhların paşaların fi'l-cümle kaygır kubbedür ve fi'l-cümle üzeri kurşun örtülü. Ve ne kadar câmi'ler var ise büyük küçük, suları firâvân ayak çeşmeleri çokdur aslâ insân sıkılmaz. Bâ-husûs bu Sultân Muhammed câmi'i bir müferrih yir ne kadar cânı sıkılır âdem var ise kaçır Sultân Muhammede gelür gönli açılır avlısı büyükdür⁸ bir kal'a gibi dört tarafı çarşu bâzârı olduğundan mâ-'adâ câmi'ün avlısında en-vâ'

.....

7 149a derkenarı: "1117 senesinde Hillede nısf bakla mikdârı bir elmas bulunup Hasan Paşa getürdükde vezn olunup yirmi beş kırât geldi devlete irsâl olundu. Vefât-ı 'Ömer Ağanun oğlu Mustafa fi gurre-i Cumâde'l-âhir sene 1151."

8 149b derkenarı: "Sene 1117 Muharremün on yedinci günü Erzurum yeniçeri ağası Arab Sâlih oğlu Mustafa Ağayı Abdi Paşa Erzurumda katl eyledi ve bu târih-i mezbûrun Rebîül-ülâsınun on altıncı günü Malazgird begi Hüseyin Begi dahi katl eyledi ve bu târihde Saferün beşinci günü Meyvanoğulları dedükleri eşkiyâların ikisi ele girüp anları dahi kazıkladı karındaşları kırk atlu ile yolları kesüp Erzingân tarafından Abdi Paşa hidmete giden ağalarının ikisin katl idüp bir vechle ele girmediler. Basraya gelen kapucubaşı Karakaş oğlu İsmail Beg merhum oldu. Fi gurre-i RA sene 1130 Düşenbe".

dürlü ne istersen bulunur dükkânsız açığa döşenmişler satarlar. Bu şehride ne kadar 'ârife 'avrat ve ne kadar 'ârif oğlan var ise her gün ekseri bura gelmelidir. Eger bu şehride puşt oğlan ve zânî 'avrat olmasa belki âşikâre bu şehre nûr inderdi edeb hayâ yokdur. Zânî 'avrat da gelür çarşuda begendüğü dükkânda oturur alış veriş ider ve sevdiğiyle söyleşür ve yanına düşer gider bu kadar çarşu halkı bakar durur söylemezler meğer bir tebdil hâkim râst gelür dutar götürür hâlleri budur ol kadar eğri eger doğru 'avrat gezer meydânda ki belki erkekden çokdur bâ-husûs Cum'a gün 'avrat sürüsü hisâba gelmez ekseri mahbûbdur be-gâyet metîn yigid ister ki göre hayr eyleye ve kendülerine esbâblarıyla libâslarıyla ol kadar ziynet verürler ki vâsfa gelmez ne'ûzu billahi ta'âlâ min zâlik Hak sübhânehu ve ta'âlâ cemî' dîn karındaşlarımızı şerlerinden hıfz eyleye resûli hürmetine amîn. Yine sözüümüze gelelim 5. Şâhzâde câmi'i: Bir pâdişâh binâ idüp oğluna bağışlamış büyük câmi'dür tamâm İslâmbolun orta yerindedür⁹ ve eski odalar ve Acem oğlanı meydânı bu câmi'ün kurbundadır. 6. Süleymâniyye câmi'i: Sultân Süleymân binâ eylemiş kebir câmi'dür ve bu dahi Sultân Selîm câmi'i gibi deryâya karşı Galata ve İslâmbolun ekseri ve Hâsbağçe ve Yenisaray ve Üsküdar fi'l-cümle görünür ve Yenisaray binâ olmadan pâdişâh oturduğu Eskisaray bu câmi'ün yanındadır. Yine Eskisaray dahi ma'mûr âbâdândur bir büyük kal'a kadar içerüsü gûyâ bir şehristândur. Kuyumcılar Baltacılar Aşçılar Karaağalar Akağalar ve Sultânlar çokları anun dahi bir başka hâkimi vardur Eskisaray ağası derler Hak subhânehu ve ta'âlâ celle şânuhu Âl-i Osmâna eyledüğü lutfi keremi eger dinde eger devletde bir kimseye itmemişdür el-hamdu lillahi Rabbu'l-âlemîn. 7. Sultân Bâyezîd câmi'i: Bu câmi' Eskisarayun yanındadır bir yanında Süleymâniyye bir yanında budur şöyle bir câmi'dür ki bunun cemâ'ati nefsi İslâmbolda ne kadar câmi' var ise cümlesine gâlibdür sabâh namâzından yatsuya dek gürûh gürûh bir bölük kalkar bir bölük yerine durur nevbet gözedürler namâz kılmağa, cevânib-i erba'ası çarşudur ne kadar

.....

9 150a derkenarı: "İşbu gece ki mübârek Ramazân-ı şerifün bayram gecesidür Pazartesi gecesidür bin yüz on tokuz bayramdur, yatsuyı kıldukdan sonra paşa efendimizün mehtherhânesini fasl iderken hâtırımıza bir firâk ve niçe endişler gelüp hâliyâ Basra gibi bir emânetsiz serhadde olduğumuzdan elimüze kalem alup bu mahalle kayd olundu. Ol sâ'at ve bu kadr gecesi paşa efendimizin kethüdâları İbrahim Ağa fevot olup ırağa düşdi varup muhâsara itmek ihtimâli de var idi Hak ta'âlâ hayr eyleye. Târih-i mezbûr Pencşenbe Zülka'de fi 9 Yevm-i Cum'a leyli sene 1119 Basra kadısı merhum oldı."

hâtem kazıcı ve ne kadar¹⁰ kaşıkcı ve ne kadar sermeci ve ne kadar kafesdâr el-hâsıl fi'l-cümlesi esnâfdan ve bit bazarı ve bakırcı ve bardak ve küp satanlar cümle bu câmi'-i şerîfün cevânib-i erba'asında toludur. Her kaçan namâz kılmağa içerü girdüğün mahalde gûyâ cennete girmiş kadar safâ idersin. Bu câmi'-i şerîfde başka bir hâl vardır insân doymaz usanmaz ve ta'lîm-hâne burdadur ve sağ tarafında olan minârenün dibinde bir yufka makbere taşı gibi bir yazılı mermer taş vardır merhum Sultân Murâd 'aleyhi'r-rahme Eskisaray haremindedir havzun başında elinde cirid gezerken bu câmi'e doğru döner ciridi atar gelüp ol taşun yerine düşer ve dikdiği taşdan yüz dirhem bir taş koparur nişân için bu dedigimiz taş dikmişler bir kurşun menzili vardır mâ-beyni buna kuvvettür yine buna münâsib bir gün Sultân Murâd ile Yahyâ Efendi bir havzun başında oturlardı ammâ Sultân Murâdun bir tâze nev-cüvân silahdârı (صلحداری) var imiş nazîre kabul itmez pâdişâhun ensesinde ayak üzere dururken şekli sîmâsı suya düşmüş Yahyâ Efendi havzdan¹¹ oğlanı seyr idiyor zîrâ meftûndur pâdişâhun korkusundan âşkâre bakmaz ammâ merhûm Sultân Murâd bunu sizer elinde cirid varmış başlar suyu karışdırmağa ya'nî oğlan görünmeye ammâ Yahyâ Efendi zarîf ol zamân bu tecnîs beyti söyler. Beyt: Bülbül-i şûrîdeden gelmez gülistâna zarar – Pâdişâhum sen hemân büstânı ayırıktan sakın nesr: ayırık iki ma'nâ gelir birisi gayrîden dîmek birisi ayırık otı vardır büstânı berbâd ider anun için beyt tecnîsdür. Yine buna münâsib 'Acem şâhı Şâh 'Abbâsun bir mahbûb oğlanı var idi dünyaya bir gelenlerden denilse hatâdur ammâ bu oğlanı bir müzeyyen odanun içine kapatmış kapuyı kitler gider, kaçan ta'âm mahalli olsa kendüsi bir altun tabağın içine ta'âm şekkeri doldurur kendü eliyle götürür ve kendü eliyle yedürür. Bu oğlan yüzünü bir kimse görmüş degildir kendüden gayri bir gün altun tabağla ta'âm elinde içerü egirür görür ki bu oğlan sağ elinün baş parmağınun üzerine ol mâh yüzünü koymuş uyumuş böyle gördüğü gibi bu yalnız beyti söyler. Beyt: Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstinde bir hûrşîd. Nesr: ol sâ'at taşra çıkar kapuyı kitler tahtına gelir, meger bunun bir yorulmaz usanmaz seyyâhı var imiş çağır dir önüne bin yaldız altını sayar var benüm memleketümi ve Âl-i Osmân

.....

10 150b derkenarı: "Velâdetimiz târihi Muharrem 2 sene 1084. Tekye-nişîn Kasım Receb gurresene 1085. Tekye-nişîn Hacı Hüseyin sene 1090 Rebîül-âhir gurresene."

11 151a derkenarı: "Pederim âzîzim Mehmed Emîn Efendi hazretleri bin ikiyüz altmış altı senesinde Saferin gurresinde Salı gün"

memleketini gez ne kadar eş'âr ebyât sâhibi şâ'irler var ise uğra hemân ibtidâ cevâbun bu olsun ki "Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstinde bir hürşîd selâmun 'aleyküm" dedigün gibi her kim bu cevâba cevâb verürse beşyüz altun ana vir ve beşyüz altun sen gezdigün yirlerde harceyle. Bu âdem kalkar ne kadar 'Acem memleketinde şu'arâ haber alur ise gezer ve bu cevâbı söyler 'âkıbet Âl-i Osmân memleketine geçer ne kadar şâ'ir var ise uğrar ve her birine bu cevâbı söyler buna derler ki bre âdem bu senün cevâbun bilmece mesel midür nedür bu bizüm anladuğumuz şey degildir bu senün meselünü kimse hall idemez meger Âstâneye gidesin Bâkî Efendi sana cevâb vire meger Bâkî Efendi merhûmun zamânı imiş bu âdem gelür Âstâneye Bâkîyi haber alur konağını bulur içerü egirür görür ki ihtiyâr gözlük burnunda Kelâmullah yazar meger Bâkî merhûm¹² beşyüz guruşa bir Kelâmullah verür imiş bu âdem içerü egirdükde Bâkî kendi işinde iken Beyt-i Şâh 'Acem: "Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstinde bir hürşîd selâmun 'aleyküm" dir hemân Bâkî pire gibi sıçrar gözlüğü burnundan çıkarur. Beyt-i nazîre-i Bâkî Efendi: Meger ki sîm pençe üzere ol meh-pâre yasadmış ve 'aleykümü's-selâm dediği gibi ol âdem pesend idüp beşyüz altunı önine sayar çıkar gider yine buna misâl Sultân Süleymân güninde bir kış günü birez kar yağar ammâ sefer üzeri imiş Sultân Murâd kar üzerine der ki, beyt: Bir gümüşden kal'adur ki habs olupdur anda âb. Meger Nef'i orada hâzır imiş cevâb ider ki, beyt: Çıkdı zerrîn topıla feth itdi anı âftâb dir. Yine buna misâl Nef'i bir gün Cum'a namâzını kılar giderken ensesinde kendü hidmetkârı bir dilber oğlan seccâdesini getirür meger ol zamân bir şâ'ire 'avrat peydah olmuş beş on 'avratıla giderken Nef'îye râst gelür görür ki ardında bir dilber oğlan hemân 'avratlarun eşinden ayrılır Nef'îye yanaşur, beyt: Yine dünyâ katı bî-'âr olupdur¹³-Melek

.....

12 152a derkenarı: "Sene 1116 yevm-i Salı Ramazân bayramını 'Abdi Paşa ile Karahisâr kurbunda Tamzara karyesinde kıldık. Udhiyye bayramını yine bu târîhde Kelkit kazâsında çiftlikde kıldık Bâzâr günü."

13 152b derkenarı: "Mu'ammâ: Nice medh ideyim ol sero-kaddi - Gâh kısa olur gâh uzun kaddi; Vardur anun hem birkaç neferi - Dögüşürler birbiriyle ekseri; İçinden birinün çıkınca kanı - Gelür öbürinün cismine cânı; Miyânında anun sîmdür kuşağı - Hidmet ider ana elin uşağı; Bir döşekde yatur ol erile zen - Ayağa kalkınca kılurlar düzen; Gâh çıkar andan bir pâre meni - Sakın andan bâk idesin bedeni; Bu mu'ammâyı bilen hammâm olur - O kişi bilmezse mülk sersem olur.

Ba'zısı geçme sık ola ba'zısı çakmak taş kav âteş ola meni çirk ola"

şeytana hidmet-kâr olupdur dediği gibi Nef'i buna der ki, beyt: Şâ'ir mi oldun behey ayı kulaklı – Sana bir şey gerek başı kalaklı – Budun arasıdır deryâ-yı 'ummân – Kadırgalar gezer seksen kürekli. Yine buna misâl Nef'inün gününde bir şâ'ir kadı peydah olur Özbek âdemisi Nef'i bunun cevâbların sözlerin işidür vezn ider begenür ammâ ister ki bu kadıyı göre ne sûretde ne şeklde ana göre bunu hecv eyleye zîrâ hecv itmekde şâ'irlerde Nef'i kadar gelmemişdür meger kadı ma'zûl olmuş gelmiş Nef'i işidür günlerde bir gün kadıyı bir kimsenün evinde ziyâfetde haber alur varur ev sâhibi bunu gördüğü gibi ayağa kalkar ve fi'l-cümle hâzır bulunan kalkar zîrâ Nef'i pâdişâh musâhibi Nef'idür ta'zîmi göricek kadı duyar ve su'âl ider ki bu devletli kimdür Nef'i Efendidür dedikleri gibi oğlan bana bir parça kâğıdla dîvidi getür getürür birez mısra' yazar vir efendiye der oğlan getürür Nef'inün eline verür yazmış ki beyt: Sakın ey Nef'i vü ef'i bana dökme zehrün – Hakk-ı nân u nemeki ben de ferâmûş iderem; Sakın ey mâr-ı siyâh bana dolaşma zinhar – Seni tiryâk-i hatı hecvile bîhûş iderem. Ya'nî ey mâr-ı siyâh dediginün aslı Nef'i bir kara adam imiş görür ki bu kadı kendünün dediği değil estağfirullah efendi ne sözdür ki ben sana dolaşup seni hecv eyleyem birez konuşurlar kalkup giderler işde o ilde böyle hâzır cevâb 'âkil ârif kimesneler var imiş dahi bunlara misâl bezâr vardır denilse kâğıtlara sığmaz. İmdi bizüm sözüümüz İslâmbol câmi'lerin vasf itmekde Sultân Bâyezîd câmi'ine gelmişdi ve turralı altun ve yeni teldür ve yeni zolta kesilen darbhâne ve cemî' vezneciler ve cemî' râyiha-i tayyibe satanlar ve hurdacılar ve keserciler ve desdreciler bu câmi'ün etrafına düşmüşdür gayri geçelim 8. Sultân Ahmed câmi'i: İslâmbolun kible tarafında Akdenize karşı bir yüksek seddün başına düşmüşdür Akdenize havâledür ve bu câmi' ile Süleymâniyye büyüklükde berâberdür ve cümle İslâm pâdişâhı binâ itdürdüğü câmi'lerden bunlar büyükdür ve At meydânı dedikleri bir 'azîm meydândur bu câmi'ün önündedir ve ol meydânda bir saray vardır Fazlı Paşa sarayı ta'bîr iderler Pâdişâhsarayın geçince misli yâ bir vardır yâ hiç yokdur büyüklükde. Ve Dikili taş dedikleri ol meydânda bir buçuk âdem boyu bir dîvâr yapmışlar¹⁴ şehâr gûşe üzerine

14 153b derkenarı: "1131 senesi zemherîrinün evâsıtına değın kara geçüp aslâ kar yağmadı çiftler sürüldü, evâsıtında yevm-i Bâzâr gecesi başladı 'azîm kış oldu ve ol gün Seyyid Bektaş Halilün kızı şehre gitdi sene 1131 Rebiü'l-evvel 3. Ba'dehu güçüğün beşinde şehrimize bahâr gelüp çiftler sürüldü ba'dehu güçük ile Mart mâbeyninde yedi sekiz gün kış olup yine bahâr gelüp nevrûz günlerinde bâğlar işlendi budandı ve kaysı açılmağa âgâz etdi ve Aprilin on ikisinde bülbül figâna başladı

mermer sal ile döşetmişler dört güşesine dört dâne tuç dört güşeli daşlar yapup koymuşlar ve bu dikili daşı kaldurup ol dîvârun başında ol dört daşın üzerine dikmişler; ammâ bu ne şekl daşdur, yüksekliği minâre gibi, kalınlığı dört güşedür, her tarafı birer buçuk kılıç belki gelür, dutup kaldırmak lâzım gelse yüz bin âdem kaldıramaz; ammâ bilmem nice kaldırmışlar dikmişler ve daşın dibinde tunçdan üç dâne ecder yapmışlar, birbirine dolaşdurup sacayağı depesinden üç baş çıkarmışlar her biri ağzın açup durur, hîn-i fethden kalmadur. Bu daşda bu ecder de böyle nakl iderler ki yulana tılsım imiş kaçan Sultân Murâd cirid ile varmış birinün alt çenesi kırılmış ol zamandan berü İslâmbolda yulan peydâ olmuş ve bu câmi'ün altı minâresi vardur ve gâyet müzeyyendür velâkin cemâ'at kalîldür ve kendüsi garîbdür şol sebebden ki Ayasofiyye yakındur ana giderler.

9. Câmi'i- Ayasofiyye-i kebîr: Bu câmi' bütün kubbe üzerine¹⁵ kaygir binâdur fethden kalmışdur. Nakl iderler ki böyle bir büyük bu yapda bu

.....

ve Temmuzun ibtidâ günü Nize bâğından makremet ile kaysı getürdük ve İsâ Beşe burçağı harmandan kaldurdu. 1133 Muharremünün on beşinci yeom-i Pazarertesi gecesi ki son güz ayınınun yirminci günü esnege dört gün kalmış idi yatsudan sonra kar yağmağa başlayup iki gün iki gece hiç durmayup Salı gün ahşama dek bir arşun kar yağdı ammâ bundan evvel bâğ bozulurken bir mikdârca yağdı idi ve bu sene bu mahalde buğdayun yirmisi arpanun otuzı onun on batmanı bekmezün kırk vukıyyesi incirin beş batmanı altı batmanı üzümün dört batmanı tâze üzümün yirmi batmanı şıra tarhannası beş batmanı el-hâsıl bu mahalde bu karun altında şebrde kesilmedik bâğ kalmadı ve Gemerekde ve Bozokda 'azîm tâ'ün var idi ve bu sene Mardun altıncı günü Nize bâğında işlendük dördüncü gün kara tavık ve kurbağa dutması başladı ve şunda bunda alca kar kaldı tamâm yaz oldu."

- 15 154a derkenarı: "Bin yüz yirmi sekiz senesi zemheri ve güçük bahâr gibi geçüp Mardun yedinci gününden Aprilün beşinci gününe değin 'azîm şitâ olup yedi sekiz def'a difteri gördük gâh bir sille gâh bir karış gâh beş altı barmak el-hâsıl mezkûr yirmi sekiz yirmi tokuz gün hiç aralık virmeyüp yağdı ve bu târih tahrîrinden sonra Aprilün tokuzuncu ve on ikinci ve on altıncı ve on tokuzuncu gün kar yağup hayvânât kapanup 'azîm buz yerde tondı ki vasf olunmaz bi-hamdillahi ta'âlâ Aprilün yirmi beşinci gününden sonra bâğları işlemeğe ve budamağa başladık lâkin dahi vaslun üzüm çibuğı hareketlenmemiş idi ve kaysı çiçeği henüz kal'ada açıldı ba'zısı ve bu mâh-ı Aprilün yirmi üçüncü Pazarertesi kâfirler ayuza çıkdılar ki ya'nî Hızır dirler ki rûz-ı Hızırdur ve bu günde bülbül figâna başladuğın henüz işitdük ve yirmi altıncı Cum'a gecesi namâzın mekteb damında kıldık. Lillahi'l-hamd ve'l-minne yine yetişdük bin yüz yirmi dokuz senesi Mart ayınınun yedinci günü Tanışman tarlasına arpa ekdük dokuzuncu günü bağları işletdük."

kesmede binâ görülmemişdür ve yokdur üç katdur cevânib-i erba'asına mermer direkleri dikmişler üzerine kubbeler ve kemerler çatmışlar orta yeri bir 'azîm meydândur ve be-gâyet yüksekdür yukaru tabakasına çıkup bakdukda aşağıda âdem ufak görünür. Nakl iderler ki kırk bin cemâ'at alur bir gün orta tabakada bulundum Cum'a gün idi ve 'arefe idi bu câmi' ol kadar dolduğu izdihâm ne kadar saff 'adem vardur ve her safda kaç âdem vardur aşağısın yukarusın sayup tahmîn eyledüm belî gerçekdür kırk bin âdem alur velâkin böylece sıklık olursa bu câmi'ün bütün içi yıldız ve sûretler imiş feth olundukda bozmuşlar hâlâ yukaru köşelerde melek suretleri kanatları mükellef durur ve içinde iki dane kebîr mermer küp vardur du doldururlar içerler ve bütün câmi'ün altı sudur câmi'ün içinde demür kapaklar vardur kaldurursan bakarsın ki çalkanup yatar suyun üzerine 'azîm kaygir kemerler çatmışlar üzerin doldurmuşlar câm'ii anun üzerine bünyâd etmişler ve etrâfında olan mahallelerin dahi altı böyle sudur anlar dahi kemer üzerindedür ba'zı evler saraylar altından kemer uçar kendüsi suya gark olur böylece bir yir gördük güyâ bu câmi' bir derenün başına düşmüşdür ol dere depesi aşağı evler ve saraylar deryaya varınca ve pâadişâh sarayı yeni sarayun kapusunun önündedür bu câmi' Sultân Ahmed câmi'iyle bunun arası elile taş atılsa ulaşur pek yakındur. Ve bir dahi 'acâyibi bu ki mermerleri tahta gibi biçmişler dîvârlara darb idüp mihlamışlar ve bütün döşemesi mermerdür on sekiz ayak uzunı tokuz ayak eni mermer yekpâre döşeme vardur. Ve kapuları çokdur ammâ orta yerindeki kapu be-gâyet yüksekdür mihrâba bakar ve şekilleri tuçdan altun yıldızlı kapunun kanatları tuçdan altun yıldızlı ne kadar vâsf itsem Ayasofiyye câmi'i 'akla sığmaz gerüden baksan bir dağ gibi binâdur ve ekser Âl-i 'Osmândan sonra geçen pâdişâhlar bunda yatarlar. Bunda bir Sultân Murâd yatar ki etrâfında ol kadar evlâdı merhum olmuş yirmi otuz var iri ufak. Bunda dahi cemâ'at eksik olmaz insân safâ ile 'ibâdet eyler. 10. Ayasofiyye-i sagîr: Bu câmi' Çatladıkapu ile Cündi meydânı mâbeyninde bir güzel câmi'dür bu dahi Büyük Ayasofiyye örneğinde velâkin küçükdür ve cemâ'ati ol kadar degildir. 11. Vâlîde Sultân Câmi'i: Bu câmi'i Sultân Muhammed merhumun vâlidesi merhume binâ itdürmiş deryâ kenârında kemerün oradur Eminönü dedikleri yirdedür ve bu câmi' Bağçekapusu ile Balıkpazarı kapusunun mâbeynindedür 'azîm iskele bu câmi'ün önidür deryâdan ne dürlü canavar var ise ele gireni bunda getirürler ve limon ve turunç nar ve ağaç kavunu ve her güne meyve ve her dürlü çiçek anda mevcüddür ve Mısır çarşusu Ketenciler çarşusu dahi derler andadur keten

ve şeker ve ne kadar bahâra müte'allik şey var ise bu çarşuda bulunur ve ne kadar beglik hatab gelürse bu meydâna yığılır ve bu câmi'-i şerîfün cemâ'ati aslâ sabâhdan ahşama dek eksik degildir ve nefis-i İslâmbolda ve gayri yirde bu kıyâfetde ve bu ziynetde câmi' yokdur ol kadar müzeyyendür ki insân girdüğü gibi şaşar. Ve bu zikr eyledüğüm câmi'ler kebîr câmi'lerdür fi'l-cümlesinün 'imâretleri vardur her gün ekmeği çorbası çıkar haftada pılavı zarusı çıkar ve gayri kebîr paşa câmi'leri vardur Zindânkapısı semtinde Rüstem Paşa gibi Kadırga limanı başında Muhammed Paşa gibi Yedikule semtinde Cerrâh Paşa gibi Koca Mustafa Paşa gibi Ali Paşa gibi Murâd Paşa gibi Mahmud Paşa gibi Davud Paşa gibi, Barmakkapu semtinde Ali Paşa gibi dahi sâ'irler hisâba gelmez. Ve nefis-i İslâmbolda her gün bir yirde Pazar durur yine çarşuda omuz omuzı sökmez çarşuda yalnız 'avratdan geçilmez Bitpazarının alt başında yevmiye bir 'azîm Pazar olur ve Bitpazarında yevmiye mezâd olur giymeğe ve dösenmeğe müte'allik esbâb alınur ve satılır Sipâhî çarşusu başkadur anda satılan pâk kılıç pâk eyer pâk pusad pâk tüfek anda her murâd idersen bulunur ammâ Bitpazarı gibi degildir pâkdür ve Yağlıkcılar içi ta'bîr olunur bostan semtinde bir çarşu vardur 'avratlar her gün bî-nihâye oraya cem' olurlar bürüncek gömlekler donlar çatıklar 'avrat giciğine müte'allik ne kadar tefârik var ise anda satılır ve dükkânlar dahi böyledür ve bezistânda her gün mezâd dürlü dürlü cevâhirler satılır ve alınur beş yüz seksen guruşa bir çift küpe ve altı yüz guruşa bir kürk ve yetmiş guruşa bir fincan ve iki yüz elli guruşa bir Kelâmullah, bizüm gördüğümüz budur dahi ziyâde bahâlî şeyler çokdur velâkin biz bunları böyle mezâdda gezerken gördük ve ne kadar kuyumcular var ise bezistâna muttasıldur evvel İslâmbol çarşusu ve bezistânı bir şey değildi ammâ merhum Sultân Mustafa 'aleyhi'r-rahme fermân idüp çarşuların çoğunu kaygır kemerler ve kubbelerle dükkânlar yapıdılar güci yeten yapırdı yetmeyen furuht eyledi beyâz kireçle kubbeleri ve kemerleri suvak idüp üzerin nakş eylediler insân gezmekle seyr itmekle doymaz ve ayrılıp gidesi gelmez Eger İslâmbolî vasf idüp her ahvâlin tekmi'l eylemek lâzım gelse bu kitâba sığmaz. Bu şehride hakîr iki Ramazân-ı şerîf tamâm dutdum ve bir sene mikdârı 'ale't-tevâlî bir oturdum altı ay mikdârı bir oturdum kâdir olduğumuz mertebe her ahvâline vukûf olup ve ekserin gezdüm gayri ihtisâr idüp tamâm idelim. Gelelim Hazret-i Eyyûb-ı Ensârîye ve Kağıdhâneye. Hazret-i Eyyûb-ı Ensârî rahmetu'llahi 'aleyh İslâmbol kal'asından iki üç kurşun menzili alırraka

türbesi vardır.¹⁶ *Ol devletlinün sebebiyle dört etrafına câmi' ve çarşular ve saraylar ve evler ve köşkler bünyâd idüp bir 'azîm kasaba itmişler deryâ kenârıdır ekser İslâmbolun halkı teferrüce buraya gelürler ve Kağıdhâne bundan öte bir yâ iki sâ'at yirdür. Kağıdhâne dediğimiz bir çayırli çimenli sulu yirdür ne kadar hünkâr ve vezîr ve kibâr atları var ise bunda çayırladılar herkesün çayırı vardır öyle çayır olur ki vasfa gelmez. Evvelbahar çayır mahalli olıcak orada olan zevk bir yire mahsus değildir. İslâmbolda ne kadar nâzenîn 'avratlar var ise ekseri oraya teferrüce gelmelidir, orada ol kadar carıslık olur ki hisâba gelmez güreşler canbâzlar hokkabâzlar hayalciler bunda mevcûd olurlar ovadur ve dağları dahi vardır ve nefis-i İslâmbol dahi dere depedür bir yer yokdur ki bütün İslâmbol andan görüne ve bir şey yokdur ki anda bulunmaya İslâmbolı görmeyen ben de bir şey gördüm dimesün bu kadar kal'anın içi toptoludur hâli yir yokdur meger çayır yâ bağcılar ola yâ bostânlık ola böyle yirler de vardır incirlik bostanlık çokdur her tarafınun suları firâvân ne bitse olur her kankı tarafına gitsen çarşu bâzârdur bir mahalle yokdur ki anda çarşu mükemmel olmaya. Ve bu şehrün dört yirde mahkemesi vardır ammâ nâ'iblerdür İslâmbol efendisi yufkadur her ne maksûdun var ise var anda ara dünyâda ucuzluk anda kızlık anda iyi anda kötü anda ucuz bahâlî anda her şey bunda tekmîldür ya'nî filân diyârda filân şey ucuzdur mahallinde bir dânesini İslâmbola getirsen bu kadar fâ'ide ider diseler sakın 'amel eyleme ol metâ' her ne ise ucuzdur alırsın İslâmbola getirürsün bir yirde râst gelürsün ki eyüdüdür bir yirde yine ol metâ'a râst gelürsün ki yarı bahasına satılıyor satmak murâd idersin zarar idersin hâli böyledür. Ve İslâmbol kal'asından yarım sâ'at alırsın Davudpaşa ta'bîr ider mükellef hünkâr saraydur gâhice pâdişâhlar İslâmboldan ana göçerler bir zamân otururlar.*

Sonuç

Bu bildiride incelediğimiz seyahatnâme, bir paşanın maiyetinde görevli bir şair ve kâtip tarafından tutulan kişisel bir defterde yer almakta olup adı kaynaklarda tespit edilememiştir. Kütüphane kataloğunda Resmî-i Kayserî Seyahatnâmesi diye kayıtlı olup içinde çok

•••••

16 156b derkenarı: "Zilka'denün yirminci günü ahşama kadar kızımız Gümüş doğdu. Sene 1223."

önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu defterde İstanbul ve çevresine dair verilen bilgiler 300 yıl öncesinin İstanbul'unu bütün yönleriyle ortaya koymaktadır. Buna göre 300 yıl öncesinin İstanbul'u Eminönü'den Edirnekapı'ya, Yedikule'den Ayvansaray'a, Yenikapı'dan Balat'a bugün Suriçi denilen yerden ibaret olup, etrafında ziyaret için gidilen Eyüp, at otlatmak ve teferrüç için gidilen çayırliklarla dolu Kağıthane, gezi için gidilen Beşiktaş bulunmakta ve Anadolu yakasında Kartal kasabası ve Üsküdar şehri, Avrupa yakasında da Çekmece-i Kebîr, Çekmece-i Sagîr, Silivri ve Çorlu kasabaları bulunmaktadır. Bu durumda 300 yıl öncesinin İstanbul'u yaklaşık 500 bin nüfuslu, cami merkezli gelişmiş büyük bir şehirdir. Zaten eserdeki bilgiler de Suriçi İstanbul'unda bulunan büyük camilere göre verilmiştir. 24 kapılı bir kalenin içinde olduğu belirtilen İstanbul'da, Fethiye camiinden başlanarak toplam 11 büyük cami anlatılmış ve buna birkaç büyük paşa camii eklenmiştir. En çok ayrıntı Fatih ve Bayezit camileri etrafında anlatılmış olup, bu da o devirde bu camiler etrafında dönen faaliyetin büyüklüğüne işaret etmektedir. İlk olarak Fethiye camii anlatılıp ardından Fatih camiinin verilmesi de dikkat çekici olup, Fethiye camii Fatih Çarşamba'da kiliseden çevrilmiş bir camidir. Bu defterin önemini artıran diğer bir husus ise, sayfa kenarlarına çeşitli tarihlerde kaydedilmiş bilgi notları olup, bu notların incelenmesiyle birçok yeni bilgi ve ayrıntının ortaya çıkacağına şüphe yoktur.